SUN'IY INTELLEKT YORDAMIDA XORIJIY TILDAGI YOZMA NUTQ XATOLARINI ANIQLASH VA TAHLIL QILISH

Feruza Ibodullaeva
O'qituvchi, Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23525108

Annotatsiya. Mazkur maqolada sun'iy intellekt vositalari yordamida xorijiy tildagi yozma nutq xatolarini aniqlash va tahlil qilishning lingvistik hamda pedagogik jihatlari yoritiladi. Grammatik, leksik, orfografik va punktuatsion xatolar, shuningdek, uslubiy nomuvofiqliklar hamda matnning mantiqiy bog'lanishiga oid kamchiliklarni aniqlash imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Nazariy-tahliliy yondashuv asosida avtomatik tahrir va generativ sun'iy intellekt vositalari taqdim etadigan tavsiyalarning aniqligi, kontekstga mosligi va tushuntirish qiymatini baholash mezonlari muhokama qilinadi. Xatoni tuzatish bilan uning sababini anglash o'rtasidagi farqqa, shuningdek, me'yoriy xato va maqbul uslubiy variantni farqlash zaruratiga alohida e'tibor qaratiladi. Sun'iy intellekt tavsiyalaridan tanqidiy foydalanish, o'qituvchi fikr-mulohazasi bilan uyg'unlashtirish va o'rganuvchining mustaqil tahrir ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, xorijiy til ta'limi, yozma nutq, xatolar tahlili, avtomatik tahrir, yozma fikr-mulohaza, mustaqil tahrir.

Abstract. This article examines the linguistic and pedagogical aspects of identifying and analysing errors in foreign-language writing using artificial intelligence tools. It considers the identification of grammatical, lexical, spelling, and punctuation errors, as well as stylistic inconsistencies and problems with textual coherence. Adopting a theoretical and analytical approach, the article discusses criteria for evaluating the accuracy, contextual appropriateness, and explanatory value of recommendations provided by automated editing and generative artificial intelligence tools. Particular attention is paid to the distinction between correcting an error and understanding its cause, as well as the need to differentiate genuine language errors from acceptable stylistic alternatives. The discussion also addresses the critical evaluation of AI-generated recommendations, their integration with teacher feedback, and the development of learners' self-editing skills.

Keywords: artificial intelligence, foreign language education, writing, error analysis, automated editing, written feedback, self-editing.

Аннотация. В статье рассматриваются лингвистические и педагогические аспекты выявления и анализа ошибок в иноязычной письменной речи с помощью инструментов искусственного интеллекта. Анализируются возможности выявления грамматических, лексических, орфографических и пунктуационных ошибок, а также стилистических несоответствий и нарушений логической связности текста. На основе теоретико-аналитического подхода обсуждаются критерии оценки точности, контекстуальной уместности и объяснительной ценности рекомендаций, предлагаемых средствами автоматизированного редактирования и генеративного искусственного интеллекта. Особое внимание уделяется различию между

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

исправлением ошибки и пониманием причин её возникновения, а также необходимости разграничения нарушений языковой нормы и допустимых стилистических вариантов. Рассматриваются вопросы критической оценки рекомендаций искусственного интеллекта, их сочетания с обратной связью преподавателя и развития у обучающихся навыков самостоятельного редактирования.

Ключевые слова: искусственный интеллект, обучение иностранным языкам, письменная речь, анализ ошибок, автоматизированное редактирование, письменная обратная связь, самостоятельное редактирование.

Kirish qismi: Xorijiy tilda yozma nutqni rivojlantirish til birliklarini grammatik jihatdan to‘g‘ri qo‘llash, fikrni izchil bayon etish va kommunikativ maqsadga mos ifoda tanlashni talab qiladigan murakkab jarayondir. O‘rganuvchi yozish davomida lug‘aviy zaxira, grammatik bilim, matn tuzilishi va uslubiy me’yorlarni birgalikda qo‘llaydi. Shu sababli yozma ishlardagi xatolarni aniqlash va tahlil qilish til ta’limining muhim vazifalaridan hisoblanadi. Bu jarayon xatoni tuzatish bilan cheklanmasdan, uning yuzaga kelish sabablarini tushunish va o‘rganuvchining mustaqil tahrir ko‘nikmalarini shakllantirishga ham yo‘naltirilishi lozim.

Xatolar tahlilining nazariy asoslarini shakllantirishda S. Pit Korderning qarashlari muhim o‘rin tutadi. Olimning 1967-yilda chop etilgan tadqiqotida o‘rganuvchi xatolari tilni o‘zlashtirish jarayoni haqida axborot beruvchi hodisa sifatida talqin qilinadi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, tizimli xatolar o‘rganuvchining muayyan bosqichdagi til haqidagi tasavvurlarini aks ettiradi. Demak, xato faqat me’yordan chekinish emas, balki o‘rganish jarayonini tushunish uchun diagnostik manba hamdir. Bu qarashni maqola mavzusiga tatbiq etganda, sun’iy intellekt yordamida aniqlangan xatolarni shunchaki sanash emas, ularning takrorlanishi, turi va kontekstini o‘rganish zarurati yuzaga chiqadi.

Yozma nutqni rivojlantirishda fikr-mulohazaning o‘rni Ken Haylend va Fiona Haylend tadqiqotlarida ham yoritilgan. Ularning ikkinchi tilda yozish bo‘yicha sharhida o‘qituvchi munosabati, tengdoshlar fikri va kompyuter vositasidagi fikr-mulohaza turli pedagogik shakllar sifatida muhokama qilinadi. Mazkur yondashuvdan kelib chiqib, yozma ishga berilgan tavsiyani uning mavjudligi yoki miqdori bilangina baholash yetarli emas. O‘rganuvchining tavsiyani tushunishi, matnga mosligini tekshirishi va keyingi yozish faoliyatida undan foydalana olishi ham muhimdir. Shuning uchun avtomatik tuzatishning pedagogik qiymati tayyor variantni taqdim etishdan tashqari, o‘rganuvchining til ustida fikrlashiga qanday yordam berishi bilan belgilanadi.

Avtomatik yozma tuzatuvchi fikr-mulohaza masalasini o‘rgangan Jim Ranalli (2018) bunday vositalar turli xato turlari bo‘yicha bir xil darajada foydali ma’lumot bermasligi va xatolarni belgilashda noaniqliklar bo‘lishi mumkinligini ta’kidlaydi. Ushbu tadqiqot generativ sun’iy intellektning barcha imkoniyatlarini bevosita baholamaydi, biroq avtomatik tavsiyalarni tekshirish zaruratini tushuntirish uchun muhim metodologik asos beradi. Xususan, tizim tavsiya qilgan o‘zgarishning grammatik me’yorni tiklayotgani, uslubiy variant taklif qilayotgani yoki muallif ma’nosini o‘zgartirayotganini farqlash lozim.

Shu nuqtayi nazardan, grammatik xato bilan uslubiy tanlovni ajratish alohida ahamiyatga ega. Masalan, “She go to university every day” jumlasidagi kesim shakli grammatik tuzatishni talab qiladi: “She goes to university every day”. Biroq “The results show…” ifodasini “The findings indicate…” shakliga almashtirish har doim xatoni bartaraf etish hisoblanmaydi; bu kontekstga bog‘liq leksik-uslubiy taklif bo‘lishi mumkin. Ushbu farqni hisobga olmaslik o‘rganuvchida maqbul til birliklarini ham

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

noto‘g‘ri deb qabul qilishga olib kelishi mumkin. Mazkur misollar tadqiqot natijalari emas, tahlil mezonini tushuntiruvchi namunalardir.

Mavzuning dolzarbligi sun’iy intellekt tavsiyalarining lingvistik aniqligi va pedagogik foydasini birgalikda baholash zarurati bilan belgilanadi. Xatosizroq matn hosil bo‘lishi o‘rganuvchining tegishli qoidani o‘zlashtirganini o‘z-o‘zidan isbotlamaydi. Shu bois tahrirlangan mahsulot sifati bilan o‘rganish natijasini farqlash kerak. Sun’iy intellekt vositalarini ta’lim jarayoniga qo‘llashda o‘rganuvchining dastlabki varianti, taklif etilgan tuzatish, uning izohi va o‘rganuvchining yakuniy qarorini o‘zaro bog‘liq holda ko‘rib chiqish maqsadga muvofiq.

Mazkur maqolaning maqsadi sun’iy intellekt yordamida xorijiy tildagi yozma nutq xatolarini aniqlash va tahlil qilishning lingvistik hamda pedagogik mezonlarini yoritishdan iborat. Ushbu maqsadga muvofiq, grammatik, leksik, orfografik va punktuatsion xatolarni tasniflash, ularni uslubiy tavsiyalardan farqlash, avtomatik izohlarning kontekstga muvofiqligini baholash hamda mustaqil tahrirni qo‘llab-quvvatlash imkoniyatlarini muhokama qilish nazarda tutiladi. Nazariy-tahliliy yondashuv asosidagi ushbu muhokama sun’iy intellekt tavsiyalaridan ongli foydalanish va ularni o‘qituvchining asoslangan fikr-mulohazasi bilan uyg‘unlashtirish tamoyillarini aniqlashga xizmat qiladi.

Asosiy qism: Sun’iy intellekt yordamida xorijiy tildagi yozma nutq xatolarini tahlil qilishda til me’yorlari, kontekst va o‘rganuvchining kommunikativ maqsadini birgalikda hisobga olish zarur. Yozma matnning sifati grammatik to‘g‘rilik bilangina belgilanmaydi. So‘zlarning o‘zaro birikishi, fikrlarning mantiqiy izchilligi, janrga mos uslub va muallif nazarda tutgan ma’noning aniqligi ham muhimdir. Shuning uchun avtomatik tavsiyalarni baholashda tuzatishning tashqi shakliga emas, uning mazmuniy va pedagogik asosiga e’tibor qaratilishi lozim. Quyidagi misollar tahlil mezonlarini tushuntirish uchun tuzilgan bo‘lib, muayyan sun’iy intellekt tizimida o‘tkazilgan tajriba natijalarini ifodalamaydi.

Yozma nutqdagi grammatik xatolarni o‘rganishda gap tarkibidagi birliklar o‘rtasidagi munosabat asosiy tahlil obyekti hisoblanadi. Masalan, “She go to university every day” jumlasida ega va kesim o‘rtasidagi moslashuv buzilgan. To‘g‘ri variant - “She goes to university every day”. Bunda xato uchinchi shaxs birlikdagi ega bilan hozirgi oddiy zamon fe’lining qo‘llanishiga tegishlidir. Pedagogik jihatdan foydali fikr-mulohaza faqat go shaklini goes bilan almashtirishni emas, ushbu o‘zgarishning sababini tushuntirishni ham qamrab oladi. O‘rganuvchiga o‘xshash tuzilishdagi yangi jumlalarni mustaqil tuzdirish esa tuzatishni anglash darajasini tekshirish imkonini beradi.

Biroq har bir grammatik tuzatish gapning alohida shakliga qarab belgilanmaydi. “I have lived in Tashkent for five years” va “I lived in Tashkent for five years” jumlalari turli vaqt munosabatlarini ifodalaydi. Birinchi jumla odatda yashash holatining hozirgacha davom etishini, ikkinchisi esa o‘tmishdagi tugallangan davrni bildiradi. Kontekst berilmasa, ulardan birini mutlaq noto‘g‘ri deb belgilash asosli emas. Demak, tahlilda “xato”, “maqbul variant” va “qo‘shimcha kontekst talab qiladigan holat” farqlanishi kerak. Bu yondashuv avtomatik tahrirning muallif nazarda tutgan vaqt ma’nosini o‘zgartirib yuborishining oldini olishga xizmat qiladi.

Leksik xatolarni aniqlashda so‘zning lug‘aviy ma’nosi bilan birga uning birikuvchanligi ham hisobga olinadi. Masalan, “Students should do a decision independently” jumlasidagi “do a decision” birikmasi o‘rniga “make a decision” qo‘llanadi. Bunda muammo alohida so‘zlarning tushunarsizligida emas, ularning me’yoriy birikmasida namoyon bo‘ladi. Tuzatish izohi ingliz tilida qaror qabul qilish ma’nosi make a decision kollokatsiyasi orqali ifodalanishini ko‘rsatishi kerak. Shu asosda o‘rganuvchi yangi so‘zni yakka holda yodlashdan ko‘ra, uni barqaror birikma tarkibida o‘zlashtirishga yo‘naltiriladi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Leksik tahlilda tashqi shakli o‘xshash, ammo ma’nosi farqli so‘zlarga ham e’tibor beriladi. “The new policy will effect students’ motivation” jumlasida ta’sir ko‘rsatish ma’nosi nazarda tutilsa, “affect” fe’li talab etiladi. Biroq “effect” ham fe’l sifatida mavjud bo‘lib, biror o‘zgarishni yuzaga keltirish ma’nosida qo‘llanishi mumkin. Shuning uchun izohni “effect faqat ot bo‘ladi” kabi soddalashtirilgan qoida bilan cheklash noto‘g‘ri. Mazkur misol tuzatish to‘g‘ri bo‘lishi mumkinligi, ammo unga berilgan tushuntirish baribir tekshirilishi lozimligini ko‘rsatadi.

Orfografik va punktuatsion tahlilda texnik xato bilan me’yoriy variant o‘rtasidagi farq muhimdir. Masalan, recieve shaklining receive tarzida tuzatilishi imlo xatosini bartaraf etadi. Colour va color shakllari esa mos ravishda Britaniya va Amerika ingliz tili imlosiga mansub variantlardir. Ulardan birini kontekstsiz xato deb ko‘rsatish o‘rniga, matnda tanlangan til variantining izchilligi baholanishi kerak. Demak, tahrir topshirig‘ida qaysi imlo me’yoriga amal qilinishi oldindan belgilansa, tavsiyalarni baholash aniqroq bo‘ladi.

Punktuatsion xatolar ayrim hollarda gapning sintaktik tuzilishi bilan bog‘liq. “The task was difficult, students completed it on time” jumlasida ikki mustaqil gap faqat vergul bilan birlashtirilgan. Uni “The task was difficult, but students completed it on time” yoki “The task was difficult; students completed it on time” shaklida qayta tuzish mumkin. Birinchi variant qarama-qarshilik munosabatini ochiq ifodalaydi, ikkinchisi esa gaplarni nuqtali vergul orqali bog‘laydi. Bu holatda bir nechta maqbul yechim mavjud. Tahrir tavsiyasi ulardan birini yagona to‘g‘ri variant sifatida ko‘rsatmasdan, tanlovning ma’noviy asosini tushuntirishi maqsadga muvofiq.

Uslubiy tahrir grammatik tuzatishdan alohida baholanishi lozim. “This study looks at students’ writing problems” jumlasi grammatik jihatdan to‘g‘ri. Uni “This study examines difficulties in students’ writing” shaklida berish akademik uslubga moslashtirish varianti bo‘lishi mumkin, biroq dastlabki jumla shu sababli grammatik xatoga aylanmaydi. Shuningdek, matnni murakkabroq so‘zlar bilan to‘ldirish uning ilmiy sifatini avtomatik ravishda oshirmaydi. Akademik ifodaning asosiy mezonlari aniqlik, izchillik va fikrning dalillar bilan asoslanganligidir. Shu bois tavsiyalar “majburiy tuzatish” va “ixtiyoriy uslubiy taklif” sifatida ajratilishi kerak.

Matnning mantiqiy bog‘lanishini tahlil qilishda alohida gaplardan kengroq birlikka murojaat qilinadi. Masalan, “Digital resources are widely available. Therefore, all students learn independently” jumlalarida xulosa oldingi fikrdan yetarli asos bilan kelib chiqmaydi. Resurslarning mavjudligi barcha talabalarning mustaqil o‘rganishini isbotlamaydi. Bu yerda muammo therefore so‘zining grammatik qo‘llanishida emas, sabab va natija o‘rtasidagi munosabatning asossizligidadir. Tuzatish “Digital resources are widely available, but students may need guidance to use them independently” shaklida taklif etilishi mumkin. Biroq bunday qayta yozish mazmunni ham o‘zgartiradi, shu sababli muallifning maqsadi va mavjud dalillar bilan muvofiqlashtirilishi zarur.

S.Pit Korderning xatolarni o‘rganuvchining rivojlanayotgan til tizimi haqidagi dalil sifatida talqin qilishi tahlilni individual jumladan takrorlanuvchi qonuniyatlarga yo‘naltiradi. Masalan, bir nechta yozma ishda uchinchi shaxs birlik qo‘shimchasining tushirib qoldirilishi kuzatilsa, bu holatni tasodifiy xatodan ko‘ra barqaror qiyinchilik sifatida tekshirish mumkin. Biroq bitta jumla asosida uning sababini ona tili ta’siri yoki qoidani bilmaslik bilan qat’iy izohlash yetarli emas. Sabab haqidagi xulosa takroriy misollar, topshiriq sharoiti va o‘rganuvchining izohi bilan asoslanishi lozim.

Jim Ranallining avtomatik yozma fikr-mulohaza haqidagi tadqiqotida qayd etilgan cheklovlar tavsiyalarni tanqidiy baholash zaruratini ko‘rsatadi. Bu nuqtayi nazardan tekshirish ikki yo‘nalishda olib borilishi mumkin: tizim haqiqiy xatoni aniqlaganmi va tavsiya etilgan tuzatish uni yangi muammo

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

tug'dirmasdan bartaraf etganmi? To'g'ri birlikni xato deb belgilash ham, mavjud xatoni e'tibordan chetda qoldirish ham tahlil natijasiga ta'sir qiladi. Shuning uchun aniqlangan xatolar sonining ko'pligi tizimning yuqori sifatini o'z-o'zidan isbotlamaydi.

Ken Haylend va Fiona Haylendning yozma fikr-mulohazaga oid yondashuvlari asosida tuzatishni o'rganuvchi faoliyatidan ajratmasdan ko'rib chiqish mumkin. Masalan, talaba tavsiyani qabul qilishdan oldin uning sababini o'z so'zlari bilan tushuntirishi, muqobil variantlarni taqqoslashi va yakuniy tanlovini asoslab berishi mumkin. Bunday faoliyatda sun'iy intellekt tahrirga yordam beruvchi vosita vazifasini bajaradi, o'rganuvchi esa matn yuzasidan qaror qabul qilishda faol ishtirok etadi. Tavsiyani tekshirmasdan ko'chirish esa xatosizroq yakuniy matn yaratishi mumkin bo'lsa-da, qoidaning o'zlashtirilganini ko'rsatmaydi.

Amaliy tahlilni dastlabki matn, aniqlangan muammo, tavsiya etilgan tuzatish, izoh va yakuniy qaror ketma-ketligida tashkil etish maqsadga muvofiq. O'rganuvchi ayrim tavsiyalarni qabul qilishi, boshqalarini rad etishi yoki qo'shimcha tekshiruvga qoldirishi mumkin. Har bir qarorning sababi qayd etilsa, yozma ishni tahrirlash jarayoni ham baholash obyektiga aylanadi. Keyingi mustaqil topshiriqda o'xshash xatolarning takrorlanishi yoki kamayishini kuzatish esa tayyor matn sifatidan tashqari, o'rganish jarayoni haqida ham axborot beradi. Shunday qilib, sun'iy intellekt yordamidagi yozma nutq tahlili xatoni belgilash, tuzatishning kontekstga mosligini tekshirish va uning sababini anglashni birlashtirishi kerak. Ushbu jarayonda grammatik aniqlik, leksik muvofiqlik, uslubiy maqbullik va muallif ma'nosining saqlanishi asosiy mezonlar hisoblanadi. Sun'iy intellekt tavsiyalarining ta'limiy ahamiyati esa o'rganuvchining ularni tushunishi, asosli tanlov qilishi va egallangan bilimni keyingi yozma faoliyatda mustaqil qo'llashi orqali baholanishi lozim.

Xulosa qismi: Sun'iy intellekt yordamida xorijiy tildagi yozma nutq xatolarini aniqlash va tahlil qilish masalasining nazariy muhokamasi ushbu vositalardan foydalanishda lingvistik aniqlik va pedagogik maqsadni uyg'unlashtirish zarurligini ko'rsatadi. Grammatik, leksik, orfografik va punktuatsion xatolarni aniqlash bilan birga, tavsiyalarning kontekstga mosligi, uslubiy maqbulligi hamda muallif nazarda tutgan ma'noni saqlashi ham baholanishi lozim. Me'yoriy xatoni ixtiyoriy uslubiy o'zgarishdan farqlash avtomatik tahrir natijalarini to'g'ri talqin qilishning muhim shartidir.

Sun'iy intellekt tavsiyalarining ta'limiy qiymati tayyor tuzatishni taqdim etish bilangina belgilanmaydi. O'rganuvchining xato sababini tushunishi, taklif etilgan variantni tekshirishi va o'z tanlovini asoslay olishi mustaqil tahrir ko'nikmalarini rivojlantirish uchun muhimdir. Shu sababli avtomatik fikr-mulohazani o'qituvchi izohi, o'zini o'zi baholash va qayta yozish faoliyatlari bilan uyg'unlashtirish maqsadga muvofiq.

Mazkur maqolada muhokama qilingan misollar tahlil mezonlarini ochib beradi, biroq sun'iy intellektning ta'lim samaradorligiga ta'sirini empirik jihatdan tasdiqlamaydi. Kelgusidagi tadqiqotlarda avtomatik tavsiyalarning aniqligi, o'rganuvchilarning ulardan foydalanish xususiyatlari va keyingi mustaqil yozma ishlarda xatolarning takrorlanishi o'rganilishi zarur. Bunday yondashuv tahrirlangan matn sifatini yaxshilash bilan yozma nutq kompetensiyasining rivojlanishini alohida baholash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Corder S. P. The significance of learner's errors // International Review of Applied Linguistics in Language Teaching. – 1967. – Vol. 5, № 1–4. – P. 161–170.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

2. Hyland K., Hyland F. Feedback on second language students' writing // Language Teaching. – 2006. – Vol. 39, № 2. – P. 83–101.
3. Ranalli J. Automated written corrective feedback: How well can students make use of it? // Computer Assisted Language Learning. – 2018. – Vol. 31, № 7. – P. 653–674.
4. Ellis R. A typology of written corrective feedback types // ELT Journal. – 2009. – Vol. 63, № 2. – P. 97–107.
5. Bitchener J. Evidence in support of written corrective feedback // Journal of Second Language Writing. – 2008. – Vol. 17, № 2. – P. 102–118.
6. Abdullayeva, Markhabo. "The Appearance Of The Term "Education Dictionary" In World Linguistics Is Analyzed." Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 2.Special Issue 28-2 (2022): 48-52.
7. Abdullayeva, M. "Equity and Accessibility in Education Systems: A Global Perspective on Sdg 4 Implementation." International Journal of Formal Education 4.12 (2025): 41-6.
8. Abdullayeva, Marxabo, and Fotimaxon Bekmahammadova. "INGLIZ TILINI O'RGANISHDA SUNIY INTELLEKTDAN FOYDALANISH." Pedagogik islohotlar va ularning yechimlari 12.01 (2025): 136-137.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.